

(Херсон)

АДЕКВАТНЕ ВИКОРИСТАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ

Метою статті є знайомство з основними видами граматичних трансформацій та розгляд граматичних трансформацій з урахуванням лексичного наповнення граматичних форм.

Ключові слова: граматичні трансформації, контекст, логічний наголос, зміна порядку слів, заміни частин мови, додавання слів, опущення слів.

This article aims at laying groundwork for analyzing basic types of grammatical transformations taking into account lexical meaning of grammar forms.

Key words: grammatical transformations, context, logical stress, transposition, replacement, addition, omission.

Загальновідомо, що завдання перекладу полягає в точному викладі змісту думок, повідомлених мовою оригіналу, а також у відтворенні перекладачем усіх особливостей художнього стилю та форми твору, що перекладається, тобто має бути єдність змісту та художніх засобів його втілення, що й складає адекватний повноцінний переклад. Ця єдність відтворюється в перекладі іншою мовою і тому буде новою єдністю, яка притаманна мові перекладу [6, с. 3]. Функціональна точність, притаманна адекватному, або еквівалентному перекладу не тільки дозволяє, а й часто густо вимагає відмови від формальних, словникових відповідностей та часто досягається повною заміною конструкцій, заміною, додаванням чи опущенням окремих слів, тобто відбувається трансформація. Практично неможливо перекладати з однієї мови на іншу не використовуючи граматичні трансформації. Граматичні трансформації – це в першу чергу перебудова речення, тобто зміна його структури, а також різноманітні синтаксичні та морфологічні заміни.

Англійська та українська мови мають дуже суттєві лексичні та граматичні відмінності. Це й пояснює широке використання граматичних трансформацій при перекладі. В українській мові, на відміну від англійської, відсутні такі граматичні категорії як артикль або герундій, а також інфінітивні та дієприкметникові комплекси та абсолютна номінативна конструкція. Частковий збіг або відсутність збігу в значенні та вживанні відповідних форм і конструкцій також вимагає граматичних трансформацій. Також змін вимагає частковий збіг форм інфінітива та дієприкметника, деякі розбіжності в вираженні модальності тощо. Структура українського речення не збігається з англійським: інший порядок слів, інший порядок розташування речень – головного та підрядного. Частини мови можуть бути переданими іншими частинами мови при перекладі, лаконічність, притаманна англійському реченню, вимагає додавання додаткових слів і навіть речень при перекладі на українську мову. Виходячи з того, чи змінюється структура речення повністю чи частково, граматичні трансформації можуть бути повними або частковими. Якщо змінюються головні члени речення, відбувається повна трансформація, якщо ж замінюються другорядні члени речення – часткова.

Проблема граматичних трансформацій є однією з найактуальніших у сучасному перекладознавстві. Поняття трансформацій, а також проблема їх адекватного використання

досліджувалась такими видатними лінгвістами як Федоровим А.В., Рецкером Я.Й., Латишевим Л.К., Бархударовим Л.С., Швейцером А.Д. та іншими. А.Л. Семенов визначає граматичну трансформацію як різновид перекладацьких перетворень, що призводять до заміни при перекладі граматичних форм та структур одиниць мови оригіналу формами одиниць мови на яку здійснюється переклад зберігаючи смислову відповідність. Сам термін “граматична трансформація” як перетворення англійського речення при перекладі відомий російський лінгвіст Рецкер Я.Й. уважав досить умовним. Англійське речення залишається як воно є, а перекладач змінює ту “фотографію” англійської конструкції, де англійські слова вже замінені українськими. Фактично, відбувається перетворення дослівного пререкладу, який є неминучим етапом перекладача-початківця.

Багато досліджень присвячено граматичним трансформаціям, автори яких запропонували різні класифікації граматичних трансформацій та акцентували увагу на труднощах граматичних зіставлень при перекладі, не приділяючи, на нашу думку, достатньої уваги залежності граматичної форми від її лексичного наповнення. Тому метою даної роботи є розгляд граматичних трансформацій не з боку суто граматичного оформлення, а з урахуванням лексичного наповнення граматичних форм.

Використання граматичної трансформації може бути зумовлене такими чинниками:

- 1) синтаксична функція речення;
- 2) його лексичне наповнення;
- 3) його смислова структура;
- 4) контекст речення;
- 5) його експресивно-стилістична функція.

Ю.В.Піввуєва и О.В.Двойніна вирізняють 4 види граматичних трансформацій:

- 1) зміна порядку слів;
- 2) заміни;
- 3) додавання;
- 4) опущення [4, с. 53].

Схожу класифікацію граматичних трансформацій пропонує В.В.Алімов, який виділяє прийоми замін, зміни порядку слів, додавання та опущення [1, с.56]. Рецкер наводить наступну класифікацію граматичних трансформацій:

- 1) зміна порядку слів;
- 2) зміна структури речення (повна та часткова);
- 3) заміна частей мови та членів речення;
- 4) додавання слів;
- 5) опущення слів.

Зауважимо, що додавання та опущення слів при перекладі найчастіше відбувається саме з лексичних причин.

А зараз розглянемо всі різновиди граматичних трансформацій більш детально. Як відомо, для англійської мови характерний сталий порядок слів. В українській мові зв'язок між словами в реченні чи словосполученні, а також синтаксична функція слова здебільшого визначається формою слова, його закінченням. У сучасній англійській мові показниками синтаксичної функції слова є його місце в реченні. Перекладаючи, важливо враховувати, де знаходиться смисловий центр речення або його логічний наголос. Потрібно визначити, що в реченні є "данним", тобто відомим з попереднього речення або з контексту, а що є "новим". Це нове і буде нести на собі логічний наголос і є смисловим центром речення. "Нове" у реченні вважається смисловим предикатом, який досить часто не збігається з граматичним присудком. Eg. It is in England that Engels became a socialist. В українській мові логічний предикат повинен бути на останньому місці, тому переклад буде наступним: Соціалістом Енгельс став у Англії.

В англійському реченні, де все є "новим", існує фіксований порядок слів: підмет, присудок, додаток, обставина місця, обставина часу. В українській мові порядок слів буде зворотнім: від другорядних членів речення до головних з підметом наприкінці. Eg. A Chinese delegation arrived in Kyiv yesterday. Вчора до Києва приїхала делегація з Китаю.

Граматична трансформація також включає повну та часткову заміну структури речення при перекладі. Повна заміна пов'язана з заміною обох головних членів речення: підмета та присудка. Часткова з заміною окремих членів речення або частин мови. Так, дуже часто підмет англійського речення при перекладі українською замінюється обставиною. Ця трансформація доречна, наприклад, коли "англійський підмет" знаходиться на початку речення і виражає ті чи інші обставинні значення. У такому випадку, нерідко в українському перекладі "англійський підмет" замінюється обставиною місця. Eg. The room was too damn hot. У кімнаті панувала страшна спека.

Зміна складу членів речення є однією з найпоширеніших граматичних трансформацій. Потім, за частотою, використовуються заміна простого речення складним, заміна складного простим, заміна типу синтаксичного зв'язку. Заміна членів речення вимагає перебудови його синтаксичної структури. Такі ж перебудови часто-густо відбуваються при заміні частин мови. Істотна зміна синтаксичної структури пов'язана з заміною головних членів речення, особливо підмета. На відміну від української мови, підмет в англійській мові виконує декілька інших функцій, ніж позначення суб'єкта дії, зокрема:

- ☐ об'єкта дії (підмет замінюється доповненням);
- ☐ позначення часу (підмет замінюється обставиною часу);
- ☐ позначення простору (підмет замінюється обставиною місця);
- ☐ позначення причини (підмет замінюється обставиною причини) тощо.

Трансформації ("пасив – актив") є зворотніми та зустрічаються досить часто. При перекладі з української мови на англійську у відповідних випадках застосовується протилежно спрямована трансформація ("актив - пасив"). Eg. He was met by his sister. Його зустріла сестра. Досить широке використання пасива в англійській мові зумовлено наступними чинниками:

- ☐ вказати виконувача дії неможливо чи небажано;

- ☒ логічний наголос поставлений на об'єкті, а не на суб'єкті дії;
- ☒ англійське речення має так звану "централізовану" структуру, тобто два або більше присудків відносяться до одного підмета;
- ☒ вживання пасиву в однорідних членах речення.

Проте, як і будь-які інші граматичні форми та лексичні одиниці, пасивні конструкції також залежать від контексту при перекладі. Так, наступне речення неможливо перекласти українською в пасиві: Waterloo was lost by Napoleon, who was outwitted and outfought by Wellington and Blucher.

Не менш поширеною при перекладі є заміна частин мови, а саме дієслів, іменників та прислівників. Особові та безособові форми дієслова зазвичай замінюються іменниками, якщо в українській мові не існує відповідного дієслова або в даному контексті вжити українське дієслово неможливо. Eg. The ramified network of credit and financial institutions ensures that transactions between Ukrainian enterprises and their foreign partners are carried out easily. Розгалужена система кредитно-фінансових установ забезпечує оперативність розрахунків українських підприємств та їхніх зарубіжних партнерів. Досить часто заміна іменника відбувається зі стилістичних причин. Eg. Chopin had turned the piano a singer. Шопен навчив фортепіано співати.

Наведемо приклади заміни прикметників та прислівників. Eg. He heaved a mental sigh of relief. Подумки він з полегшенням зітхнув. Public ownership was a highly political issue. Серйозним політичним питанням була державна власність.

Отже, подібні заміни при перекладі відбуваються тому, що, по-перше, англійська та українська мови характеризуються дещо відмінними наборами частин мови, по-друге, їхні слова мають дещо різну сполучуваність, по-третє, стилістичні чинники можуть визначати в іншій мові вживання слова іншої частини мови і, по-четверте, можливості традиції обох мов можуть бути різні (формування структури речення).

Як відомо, англійське мовлення характеризується стислістю, лаконічністю та компресією мовних засобів. Тому, перекладаючи на українську, широко застосовуються додавання слова до словосполучення. Eg. On Feb.12, the Presidents of Ukraine and Russia signed a joint statement on expanding cooperation in the space sector. 12 лютого в рамках зустрічі президентів України та Росії підписано спільну заяву про розширення співробітництва у ракетно-космічній галузі.

Переважно додаються такі іменники як: виникнення, існування, отримання, формування, проведення, підписання, обрання, створення, проголошення, досягнення тощо. Часто слово або словосполучення замінюється підрядним реченням (Eg. You must take into account the boy's illness. Вам слід взяти до уваги, що хлопчик довго хворів.), або дієприкметниковий зворот замінюється підрядним реченням (Eg. Once thriving, the nation has become an economic disaster. Ця країна, що колись процвітала, в економічному плані стала руїною.)

Наступним видом граматичних перетворень є опущення. Прийом опущення часто застосовується тому, що окремі слова, словосполучення та підрядні речення можуть бути зайвими з точки зору його смислового змісту. Також, речення замінюється на дієприкметниковий зворот, підрядні речення замінюються на дієприкметникові, герундіальні та інфінітивні звороти. Eg. When he talks with you he looks straight into your eye, with just a hint of a smile. Розмовляючи з вами, він дивиться прямо в очі і злегка, ледь помітно, посміхається.

Поширеним є також вилучення певних компонентів або членів речення. Тому при перекладі широко застосовується опущення присвійних займенників, що пояснюється особливостями сполучуваності слів в українській та англійській мовах і особливістю подання інформації. Eg. He had his pipe in his mouth. У нього в роті була люлька. Eg. But the girl only shook her head. Але дівчина лише похитала головою.

Членування речення, при якому одне вихідне речення (частіше складне і рідше просте) перетворюється на два чи більше, також актуальне для художнього перекладу. Об'єднання речень полягає в перетворенні двох чи більше самостійних речень на одне речення. Eg. "The only thing that worried me was our front door. It cracks like a bastard." "Одне мене турбувало – наші вхідні двері скриплять як скажені".

Таким чином, у більшості випадків, коли здійснюється переклад з англійської мови українською, українське речення не збігається з англійським за своєю структурою. Часто структура українського речення у перекладі повністю відрізняється від структури англійського речення. Воно має інший порядок слів, іншу послідовність частин речення, часто інший порядок розташування самих речень – головного, підрядного та вставного. У деяких випадках частини мови, якими виражені члени англійського речення, замінюються відповідно іншими частинами мови. Усе це пояснює широке використання граматичних трансформацій при перекладі.

Розглянувши можливі види граматичних трансформацій, можна визначити, що граматичні трансформації є дуже різноманітними та за своїм складом зовсім неоднорідними.

Найпоширенішим видом граматичних трансформацій при художньому перекладі є заміна частин мови, зокрема іменників, займенників, дієслів і безособових форм дієслова (67% вибірки з 200 одиниць). Для досягнення значенневої та експресивної еквівалентності перекладу, часто застосовується прийом заміни членів речення, що може привести до зміни синтаксичної структури речення (33% вибірки). Основними видами синтаксичних трансформацій у перекладі є заміна типу речення, типу синтаксичного зв'язку, членування й об'єднання речень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимов В. В. Теория перевода / В. В. Алимов. – М.: Высшая школа, 2004. – 160 с.
2. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 590 с.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода: (Лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – Київ: Юніверс, 2003. – 315 с.
5. Пиввуева Ю.В. Пособие по теории перевода (на английском материале) [Текст] / Ю. В. Пиввуева, Е. В. Двойнина.– М.: Филоматис, 2004. – 304 с.
6. Семенов А. Л. Основные положения общей теории перевода [Текст] / А. Л. Семенов. – М.: РУДН, 2005. – 99 с.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.

8. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты [Текст] / А. Д. Швейцер. – М.: Наука. 1998. – 103 с.